

А. Сокирко, канд. ист. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

"СТЕПЕННЫЙ ПОРЯДОК МАЛОРОССИЙСКИХ ЧИНОВ" 1742 г.

В 1742 г. казачья старшина составила иерархический порядок должностей и чинов, ставший первым примером юридического регламентирования должностных рангов в военной и гражданской администрациях Гетманщины. Статья посвящена анализу исторического контекста появления и содержанию этого памятника, являющегося важным источником коллективного самосознания и политической идентичности украинской старшины и шляхты XVIII в.

Ключевые слова: Гетманщина, казачья старшина, шляхта, табель о рангах.

A. Sokyрко, Ph.D., associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"STEPENNYI PORIADOK MALOROSIISKYKH CHINOV" 1742

In 1742 Cossack leaders concluded a hierarchical order of governments and officials ("Stepennyi Poriadok chynov"), which was the first model of regulation official positions in the military and civil administration of the Cossack Hetmanate. This article analyzes the historical context of the appearance and content of this law monument, which is an important source for the study of collective and political identity of the Ukrainian Starshyna and Shlachhta in the XVIII century.

Key words: Cossack Hetmanate, Cossack Starshyna, Shlachhta, table of ranks.

УДК [930.253:94(477)] : 054.72

О. Сорокіна, асп.
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Старобільськ

АРХІВНІ ФОНДИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті звернено увагу на архівні фонди, які є ключовими в розгляді джерел діяльності українських емігрантів ХХ століття. У роботі узагальнено наукові підходи до висвітлення актуальних питань архівних фондів України, ближнього та далекого зарубіжжя. Розкрито зміст фактичного матеріалу цих фондів, що не втратив свого наукового значення для висвітлення історико-культурних взаємин духовної спадщини українців.

Ключові слова: зарубіжна україніка, архівні фонди, українська еміграція, українська громада, материкові українці, діаспора, джерелознавство.

XXI століття – це доба нових стосунків між материковими українцями та українською діаспорою, доба культивування в собі елементів свободи, асиміляції, інтеграції, акультуризації.

Складником національного відродження в Україні є необхідність збереження та вивчення історико-культурної спадщини українців материкової України й українського зарубіжжя.

Важливу роль у збереженні, вивченні та популяризації історико-культурної спадщини українського народу відіграють джерела щодо діяльності українських емігрантів ХХ століття. Архівні фонди, українські архівні центри за кордоном, бібліотечні та музейні колекції займають центральне місце у цьому питанні. Аналізуючи історіографію досліджуваної теми, слід відзначити, що лише після проголошення незалежності України вчені отримали доступ до закритої у радянський час архівної інформації. Відтоді особливе зацікавлення науковців почало викликати вивчення архівних матеріалів української еміграції, оскільки, згідно із Законом України "Про Національний архівний фонд і архівні установи України", розпочалось повернення документів українського та закордонного походження, що стосуються історії України [Ст.1, 17; 19; 25, с.10].

Виникнення еміграційної україніки сконцентровує увагу наукового загалу й пересічних громадян на історико-культурному надбанні України, поширюваного в своєрідних інтерпретаціях по різних країнах світу. Оскільки найбільшим українським еміграційним центром міжвоєнного періоду (1920-ті – поч. 1940-х рр.) стала Чехословаччина, то й письмові матеріали фонду Празького архіву як джерела вивчення життєдіяльності емігрантів з України стають об'єктом ретельного аналізу. З'явилися роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячені діяльності української еміграції на європейських теренах упродовж першої половини ХХ століття (Осип Мороз, Володимир Улянич, Симон Наріжний, Аскольд Доронченков, Георгій Касьянов та інші) [20;14; 5; 8].

Активізувалася робота щодо вивчення джерел з історії української еміграції в Європі, наприклад, у Німеччині, у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін. Серед документів фонду з історії життя й діяльності гетьмана України Павла Скоропадського, президента Західноукраїнської народної республіки Євгена Петрушевича, президента Директорії УНР Андрія Макаренка, міністра закордонних справ Української Держави Дмитра Дорошенка, посли УНР в Берліні Олександра Севрюка і Миколи Порша є звітні доповіді, запрошення, протоколи, рішення та інші види документів офіційного та особового походження. Історик Дмитро Бурім стверджує, що джерела діяльності українських емігрантів в Німеччині зберігаються в таких провідних архівах та бібліотеках, як Федеральний архів ФРН (Берлін), Політичний архів Міністерства закордонних справ ФРН (Берлін), Таємний державний архів Прусської культурної спадщини (Берлін), Архів Університету Гумбольдта (Берлін), Державна бібліотека Прусської культурної спадщини (Берлін), Державний архів в Мюнхені (Мюнхен) та інших [1, с.144]. Дане питання доповнюють дослідження Володимира Маруняка, Юрія Шаповала, Юрія Покальчука, Олександра Шульгина, Михайла Яцишина та інших [11; 26; 29].

Дослідженням архівів (документів українського та закордонного походження) займаються: Г. Сварник, Ю. Мицик, М. Тимошик, М. Палієнко, І. Срібняк, І. Патер, І. Гирич, О. Павлюк та багато інших, які відобразили проведені дослідження у своїх публікаціях [21; 13; 22; 16; 2]. Так, стаття Г. Сварник присвячена вивченню документів про життя та діяльність Дмитра Донцова, що зберігаються в Національному архіві Канади.

Ю. Мицик та М. Тимошик спільно досліджують архівну спадщину митрополита Іларіона, що міститься в архіві Консисторії Української православної церкви в Канаді [13; 22].

У публікації О. Павлюка розглядається проблема збереження архіву уряду ЗУНР, що до 1960-х рр. пере-

бував у Відні, а нині знаходиться в Українському Католицькому університеті (УКУ) в Римі [25, с. 10].

Долі архівних зібрань української еміграції міжвоєнного періоду присвячені статті Л. Лозенко, Л. Яковлевої, С. Заремби, А. Кентія, М. Палієнко. Основний комплекс цих матеріалів зберігається сьогодні у ЦДАВО та ЦДАГО України [10; 28; 6; 9; 17].

Утім, мусимо констатувати, що матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Науково-довідкової бібліотеки Центральних державних архівів України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту рукопису і архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та інших з питань діяльності українських емігрантів у сфері збереження культурної спадщини етнічних українців ХХ століття повною мірою не досліджені.

Мета статті полягає у висвітленні ролі та функціонування архівних фондів як джерела з історії діяльності українських емігрантів у країнах Європи, на Американському континенті тощо.

На вагомість даного джерела звертали увагу вчені М. Палієнко, В. Піскун, Т. Боряк, Н. Московченко та ін. [17; 18; 1]. Так, сучасна українська дослідниця Марина Палієнко доводить важливість напрямів діяльності громадсько-політичних та культурних осередків української діаспори у світі – збирання та збереження українських документальних, рукописних та музейних пам'яток, створення архівних зібрань та колекцій у країнах осідку [17, с. 42]. Цінною для вивчення даного питання стала її фундаментальна праця "Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)", яка цілком ґрунтувалася на архівних даних. Дослідниця презентувала новий для української історіографії концептуальний погляд на архівні центри української еміграції, зробила чимало для реконструкції контексту дієвості політичної еміграції в країнах Європи та Америки упродовж ХХ століття. У розділі "Джерельна основа дослідження" своєї дисертаційної роботи науковець виокремлює такі групи джерел, які представлені у більшості фондів музейно-архівних інституцій: статuti, плани роботи інституцій, протоколи засідань, щомісячні та щорічні звіти про роботу, довідки про заснування та діяльність за окремі періоди, фінансово-господарські документи, списки співробітників, листування з українськими організаціями та окремими особами та ін. [17, с. 36].

За матеріалами дисертаційних досліджень, що зберігаються в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, питання джерельно-інформаційного потенціалу особових архівних фондів залишається на сьогодні одним із актуальних (О. Косенко, О. Політова, Т. Боряк, І. Мага).

З метою уникнення фальсифікації історії, наукові дослідження Богдана Цимбала, Ігора Гирича активно презентують нові матеріали фонду Івана Багряного, архіву Михайла Грушевського [25; 2].

Науковий доробок істориків, українознавців, джерелознавців, архівістів, документознавців, пресознавців Симона Наріжного, Миколи Мушинки, Олега Богуславського, Тетяни Боряк, Марини Палієнко, Ірини Матяш, Дмитра Буріма, Руслана Пиріга, Валентини Піскун, Ірини Маги, Степана Мишанича, Михайла Делегана, Богдана Ажнюка, Андрія Стрілки, Наталії Стаценко, Тетяни Клиненко, Юрія Шаповала підтверджує думку про вагомість архівних фондів, музейних та бібліотечних колекцій української еміграції у вивченні громадсько-

політичної, просвітницької діяльності визначних українських постатей, справжніх подвижників збереження і розвитку науки та культури.

Актуальність апеляції саме до основного масиву "еміграційних" матеріалів, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральному державному архіві вищих органів влади та державного управління України (ЦДАВО України), Національному архівному фонді (НАФ), на думку науковців, зумовлена всебічним вивченням та науковим описуванням саме цього важливого сегмента загального корпусу документів української еміграції.

Архівний фонд Центрального державного Архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) репрезентує документи, що висвітлюють багаторічну невтомну працю української громади за кордоном. Серед них – листи, комунікати, повідомлення, звернення, маніфести Пан-Американської української конференції, Українського конгресового комітету Америки, Комітету українців Канади, проект статуту СКВУ, списки членів та плани роботи програмової комісії, публікації у пресі, фото видатних діячів – А. Мельника, М.Лівицького, О. Штуль-Ждановича, М. Плав'юка та ін. У бібліотечному фонді №3 ЦДАЗУ зберігаються наукові розвідки, літературні дослідження, фундаментальні бібліографічні посібники, поетичні твори та численні історичні публікації українських емігрантів, що дозволять сучасному досліднику простежити історію українських партій, громадсько-політичних об'єднань, інституцій, видавництв, які активно працювали в різних країнах світу, а також – еволюцію поглядів на життєві принципи української діаспори впродовж усього ХХ століття. Крім того, особисті документи та документи про службову й громадську діяльність, зокрема листування, вітальні вірші, статті з газет іншомовних видань як історичне джерело допомагають класифікувати еміграційний рух відповідно до причин еміграції тощо. Колекції документів українських еміграційних організацій та установ 20-х – 90-х рр. ХХ ст., що діяли в Чехії, Словаччині, Німеччині, Польщі, Румунії, Болгарії, Югославії та інших європейських країнах, архівного фонду ЦДАЗУ є джерелом ґрунтовного вивчення українсько-німецьких, українсько-польських, українсько-канадських та ін. зв'язків у багатьох галузях науки, освіти, культури. Такі матеріали мають значний обсяг інформації про спільність інтересів та устремління діячів науки та культури в еміграції з українцями материкової України. Наприклад, доробок Миколи Калениковича Міленка як видатного театрального режисера й громадського діяча, Василя Степановича Гренджа-Донського як відомого українського письменника й культурного діяча та інших дозволить популяризувати знання не тільки про історичні періоди еміграційних хвиль ХХ століття, а й правдиво відтворити події історії культури та мистецтва, і є історико-культурним надбанням вітчизняного та зарубіжного українства початку ХХ століття, вагомою складовою української науки та мистецтва [23, ф. 5, оп. 1, спр. 7; ф. 13, оп. 7, спр. 31].

Архівні першоджерела ЦДАЗУ (програми концертів до культурно-освітніх, ювілейних, святкових заходів, протоколи засідань прихильників культури, звіти засідань) містять інформацію про доробок національної еліти: меценатів, письменників, педагогів, учених, працівників газет, журналів, які зазнали репресій з боку радянської влади й відкрито в еміграції продовжували справу в ім'я історичної Батьківщини [23, ф.25, оп.1, спр.1, арк.1-38; ф.20, оп.1, спр.1, арк.1-95]. Зміст документів (комунікати, повідомлення, звернення тощо) від-

дзеркалюють атмосферу відчаю, страху, недовіри, загибелі українців за доносами, закритих судових процесів над вітчизняною інтелігенцією тощо й послужив обґрунтуванням першої хвилі масової еміграції за кордон [23, ф.21, оп.1, спр.1, арк.7].

Документи фонду 13 – "Колекція документів діячів науки та культури на еміграції"; фонду 8 – "Захарченко Микола Іванович – український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст"; фонду 25 "Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ). Філія в Чикаго (США)", серед яких – звернення посадових осіб, звернення дирекції та професорської ради, позиційні документи організацій, об'єднань, оголошення щодо проведення конференцій, їх програми, списки членів засідань, листи-звернення, програми концертів, звітна документація, рекламні проспекти, подяки, списки внесків, інформаційні листки, конспекти лекцій, повідомлення та бланки карток-замовлень на українську пресу та ін. афішують багаторічну невтомну працю української громади за межами материкової України [23, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 17; ф. 13, оп. 6, спр. 1, арк. 34; ф. 8, оп. 1, спр. 1, арк. 1; ф. 25, оп. 1, спр. 1, арк. 1; ф. 8, оп. 1, спр. 4, арк. 120; ф. 25, оп. 1, спр. 2, арк. 1-3].

Різним аспектам життя, подій, співпраці, що простежуються в діяльності чисельних українських організацій, об'єднань, партій, студентських, освітніх, кооперативних, наукових осередків за кордоном, присвячені матеріали документальної виставки "Біла витоків Світового конгресу вільних українців", що експонувалася на базі Центрального державного архіву зарубіжної україніки 1 серпня 2014 року [4].

Мемуарна література (спогади, записки), щоденники, епістолярії (особисті листи), біографії та інші численні різновиди документалістики, що виходили під егідою Центру українських студій Гарвардського університету та українців Канади, а нині зберігаються у бібліотечному фонді ЦДАЗУ, свідчать про багатогранну активність нашої еміграції, їхню неординарність і талановитість. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань відтворює минуле і разом з іншими архівними документами ЦДАЗУ про відомих політичних в'язнів другої хвилі еміграційного процесу (1939–1945 рр. XX ст.), борців за права людини та ін. віддзеркалює українську етнокультурну ідентичність. Спогади, огляди і нариси колишніх інтернованих та статті, брошури, книги Гната Порохівського, Данила Богачевського, Грицька Божка, Маркіяна Терлецького, Якова Голоти, Івана Зубенка стають на українських теренах об'єктом ґрунтовних студій для українських істориків. Підкреслимо, що величезну кількість талановитих людей дала світові Україна, доробок яких незаслужено призабутий українськими істориками, літературознавцями, але по праву заслуговує на ретельне вивчення та переосмислення. Дослідження їхньої ролі у загальній системі української культури, літератури дасть можливість частково заповнити прогалину в історіографії проблеми еміграції XX століття.

Зазначимо, що значна кількість праць бібліотечного фонду 3 ЦДАЗУ розкриває зумовленість еміграції українців на Північ, до Сибіру, у степи Казахстану [23, бібл. ф.3, № 34990; ЦДАЗУ, бібл. ф.3, № 35160].

Добірку матеріалів про діяльність Українського Визвольного Фонду (УВФ) в Канаді, першочерговим завданням якого було фінансування визвольної боротьби українського народу на різних землях й друкування та видання творів діячів діаспори, містить Фонд 37 ЦДАЗУ. Листування відомих діячів української діаспори, що наявні в архівних

фондах УВФ, ілюструє співпрацю з Організацією українців Канади імені Ольги Бесараб, ПУН, СКВУ, УНО, УСТ [23, ф. 37, оп. 1, спр. 113]. Безперечна заслуга у збереженні національної самобутності української спільноти в країнах ближнього та далекого зарубіжжя, його рідної мови, звичаїв, традицій належить цим організаціям.

Ведучи мову про джерельне забезпечення дослідження цієї проблеми, насамперед варто сказати і про важливість документів архівних фондів ЦДАЗУ, Інститутів рукопису і архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Науково-довідкової бібліотеки Центральних державних архівів України та ін., які як достовірні писемні свідчення діяльності українських емігрантів систематично афішують нові здобутки зарубіжних істориків, соціологів, архівознавців, культурологів, народознавців щодо ролі та місця української еміграції в контексті загальної міграційної ситуації.

Багато цінних програмних документів, декларацій, творів, робочих записів української громади в Римі, громадсько-політичних організацій української діаспори зібрані Фондацією імені Олега Ольжича.

Рукописні твори Миколи Воробйова, Івана Семененка, Ігоря Калинця, Василя Голобородька, Надії Кир'ян, Василя Рубана, Василя Должикова, Валентини Отрощенко, Наталії Замулко, Миколи Сулими, Михайла Саченка, Світлани Жолоб – колекція творів поетів-шістдесятників, зібрана однодумцями в Словаччині, підкреслюють, що українці в різних країнах світу доклали багато зусиль для популяризації духовної спадщини свого народу, включення її в культурний процес [Ф.11, оп.1, спр.15]. Їхня активна участь у творенні української науки і професійної культури стала визначальним фактором у справі нового національного відродження. Тож, архівні документи XX ст. становлять значну цінність у дослідженні базових духовних підвалин існування народу, поглядів національної еліти на проблему соборності українського народу, проблему екзистенційного вибору в кризовій ситуації та є запорукою якісного оновлення усієї історичної науки України тощо.

Зарубіжні періодичні видання минулого століття, що входять до колекції архівних фондів, найкраще передають становище українських етнічних меншин у Великобританії, Бельгії, Німеччині, Данії, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Польщі, Італії, Румунії, Угорщині та в інших країнах світу. Вони також є важливим засобом впливу на українських емігрантів, наприклад, в Бразилії. Фонди Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника у Львові містять примірники українських періодичних видань "Зоря", "Прапор", "Місіонар в Бразилії", "Праця", на шпальтах яких представлена тема зв'язків переселенців зі своєю батьківщиною – Україною, повідомлення з українських поселень про умови життя та побуту емігрантів тощо. Значну частину документів фонду Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника становлять праці місіонера Р. Криницького. Матеріали історико-публіцистичного нариса "Руські колонії в Парані" і сьогодні є цінністю щодо вивчення минувшини вітчизняної діаспори в Бразилії, збереження української самобутності за межами материкової України. Зі сторінок періодичної преси ми дізнаємося про те, як Бразилія стає ареною національного самоствердження українських емігрантів, про утворення ними власних організацій та товариств (товариство "Просвіта", Товариство імені Т. Шевченка). Статті газет містять фрагменти тексту листів, звернень громадських та церковних діячів, в яких містяться їхні переживання за власну долю й долю нації, за збереження культурних цінностей та ідентичності поміж чужинцями, за процес формування які-

сної підготовки майбутніх спеціалістів тощо. Дбати про пресу для емігрантів було основним завданням діяльності українських письменників і публіцистів, які водночас працювали співробітниками, редакторами і видавцями (Іван Огієнко, Василь Біднов, Антоній Коршнівський, Іван Липовецький, Микола Вороний, Михайло Обідний, Михайло Садовський та ін.).

Потужне джерело для реконструкції діяльності українських емігрантів (документальні матеріали, спогади, огляди, нариси) представляють фонди Центрального державного історичного архіву України в Києві, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Архіву Української Церкви та ін. [15; 24].

Процесу вивчення вище описаних джерел сприяє видавнича діяльність Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕСУС). На думку Валерія Головенка, "своєю зовнішньою діяльністю ЦЕСУС пробив для наших співвітчизників "вікно в Європу" [3, с. 73].

Найбільші архіви української еміграції містяться в США, Канаді, Росії (Державний архів Російської Федерації), Чехії (Національний архів Чехії у Празі), Франції (Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі) та інших країнах. Фактичний матеріал архівних фондів не втратив свого наукового значення для висвітлення історико-культурних взаємин духовної спадщини українців і залишається на сьогодні основним джерелом вивчення діяльності української спільноти у всьому світі.

З огляду на завдання, що стоять перед сучасними джерелознавцями, істориками в контексті виявлення джерел діяльності українських емігрантів ХХ-го століття, звернення до чеських фондів, російських архівів, документальних колекцій українських архівних осередків, які виникли на північноамериканському континенті, дозволяють всебічно охарактеризувати динаміку діяльності провідних церковних і громадських діячів української еміграції ХХ-го століття та приділяти більшу увагу трактуванню новітніх понять діаспори з позицій сьогодення.

Отже, важливим аспектом комплексного дослідження джерел діяльності українських емігрантів є вивчення матеріалів архівних фондів, усіх архівних центрів еміграції, які раніше не були доступними для дослідників.

Потребою часу є належна характеристика матеріалів архівних фондів обласних центрів України в екзилі задля збереження історико-культурної спадщини українців.

Список використаних джерел

- Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010); М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.
- Грич І. Канадський архів Андрія Жука // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 3. – С. 168–176.
- Головенко В. Молодіжний рух української діаспори // Українська діаспора. – 1994. – №6. – С. 70 – 95.
- Державна архівна служба України, Центральный державный архив зарубіжної українки. Виставка "Біля витоків Світового конгресу вільних українців": Прес-Реліз. – 01.08. 2014 р.
- Доронченков А. И. Российская эмиграция "первой волны" о национальных проблемах покинутого отечества: Очерк. – Изд. 2-е, доп. / Центр. ИПК руковод. раб. и спец. проф. обр. – СПб., 1997. – 88 с.

О. Сорокина, асп.

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Старобельск, Украина

АРХИВНЫЕ ФОНДЫ КАК ИСТОЧНИКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ЭМИГРАНТОВ XX ВЕКА

В статье обращается внимание на архивные фонды, которые являются ключевыми в рассмотрении источников деятельности украинских эмигрантов XX века. В работе обобщаются научные подходы к освещению актуальных вопросов архивных фондов Украины, ближнего и дальнего зарубежья. Раскрыто содержание фактического материала этих фондов, которые до сих пор не потеряли своего научного значения для освещения историко-культурных взаимодействий духовного наследия украинцев.

Ключевые слова: зарубежная украинка, архивные фонды, украинская эмиграция, Украинская община, материковые украинцы, диаспора, источниковедение.

6. Заремба С. Український музей визвольної боротьби України у Празі // Київська старовина. – 1997. – № 1-2. – С. 122 – 137.

7. Каліберда Ю. Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917–1921 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 – "Військова історія". – К., 2003. – 183 с.

8. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: Глобус, Вік: Едмонтон: Канадський інститут українських студій Альбертського університету, 1992. – 176 с.

9. Кентій А. В. Фонд "Український музей у Празі" ЦДАГО України як складова "Празького архіву" (за результатами впорядкування) // Архіви України. – 2000. – № 1-3. – С. 43 – 49.

10. Лозенко Л. Празький український архів: історія і сьогодення // Архіви України. – 1994. – № 1-6. – С. 18–30.

11. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. II.: Роки 1952 – 1975. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 128 с.

12. Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920 – 1930-х роках. – К., 2000. – 591 с.

13. Мицик Ю. А. З архівної спадщини митрополита Іларіона (Огієнка) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип.3. Джерелознавчі дисципліни. – С. 41 – 42.

14. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.

15. Національний архівний фонд України: засоби інтелектуального доступу до документів: довідник. / Упоряд. Н.М. Хрстова, В.В. Бездрабко. – К., 2002. – 168 с.

16. Палієнко М.Г. Українські архівні центри за кордоном: Історіографічний аспект проблеми // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 54. – К., 2001. – С. 42–46.

17. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій): Дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.06. – "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни". – К., 2008. – 468 с.

18. Пісчун В. М. Українська політична еміграція 20-х років ХХ століття: Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 – "Історія України". – К., 2007. – 516 с.

19. Про Національний архівний фонд і архівні установи України: Закон України від 24 грудня 1993 р. // Відомості ВР України. – 1994. – №15. – Ст.1,17.

20. Улянич В. І. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921 – 1933 роках. – К.: МАУП, 2004. – 84 с.

21. Сварник Г. Дмитро Донцов у невідомих документах 1890 – 1945 рр. з національного архіву Канади // Воля і батьківщина. – 2003. – Ч.1-2. – С. 173 – 186.

22. Тимошик М. Архів митрополита Іларіона в Канаді: проблема повернення в Україну // Студії з архівної справи та документознавства: Зб. праць. – К., 2001. – Т.7. – С. 95 – 99.

23. Центральный державный архив зарубіжної українки (ЦДАЗУ), ф.5, оп.1, спр.7; ф.13, оп.7, спр.31; ф.15, оп.2, спр.256; ф. 37, оп.1, спр.113.

24. Центральный державный исторический архив Украины у Львові (ЦДАІЛ), ф.664, оп. 1, од.зб. 9, арк. 76.

25. Цимбал Б. О. Матеріали фонду Івана Багряного як джерело вивчення громадсько-політичної діяльності української еміграції (друга пол. 40-х–середина 60-х рр. ХХ ст.): Дис. ...канд. іст. наук: 07.00.06 – "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни". – К., 2008. – 224 с.

26. Яцишин М. М. Українсько-німецькі культурні зв'язки кінця 80-х–90-ті роки ХХ ст. : Дис. ...канд. іст. наук: 07.00.02 – "Всесвітня історія". – К., 1997. – 220 с.

27. Шаповал Ю. І. ОУН і УПА на терені Польщі (1944 – 1947 рр.) / Ю. Шаповал; Інститут історії України НАН України; Центр історичної політології; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2000. – 229 с.

28. Шульгин О. Я. Без території: Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. / Упоряд. Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко; Відп. ред. Г. Й. Удовенко. – Київ: Юрінком Інтер, 1998. – 352 с.

29. Яковлева Л. Празькі фонди в Києві // Пам'ятки України. – 1994. – № 3-6. – С. 120 – 122.

Надійшла до редколегії 03.12.14